

ÎNCEPUTURILE PROVINCIEI DACIA ȘI PRIMA DIPLOMĂ MILITARĂ DE LA POROLISSUM

GICĂ BĂEȘTEAN

Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva
gica2bae@yahoo.com

Cuvinte cheie: Dacia, armata romană, veterani, Ranovac, Porolissum

Keywords: Dacia, Roman army, veterans, Ranovac, Porolissum

Atunci când s-a discutat despre începuturile provinciei Dacia, lucrurile au fost tratate la modul foarte superficial și uneori greu de înțeles. Dacă cunoașterea de la un moment dat a fost săracă și posibilitățile unor interpretări eronate sunt de înțeles, mult mai greu de acceptat este situația în care se eludează în mod voit datele nou apărute. Aici avem în vedere, în primul rând, diploma militară de la Ranovac (Serbia) și prima diplomă de la Porolissum. Astăzi, chiar dacă se acceptă datarea primei diplome militare de la Porolissum la 110, același document este folosit și pentru a argumenta încheierea celui de-al doilea război dintre daci și romani în anul 106. Chiar dacă diploma de la Ranovac aduce multe și importante completări, lumea științifică le-a eludat, preferând să susțină lipsa datelor.

Începuturile provinciei Dacia sunt tratate în orice manual sau tratat de istorie, atât în țară, cât și în afară, la modul extrem de sumar și schematic, de obicei absența informațiilor fiind motivul principal invocat pentru justificarea acestei stări de fapt. În ultimul tratat de istorie a României această problemă își regăsește locul pe o jumătate de pagină și se discută la acest mod: „În vara anului 106, la terminarea celui de-al doilea război dacic, puterea militară a lui Decebal a fost înfrântă, regatul său desființat, iar provincia traiană întemeiată”¹. Numai că dacă citim cu atenție această frază, putem observa că avem de-a face cu două probleme diferite, care ar trebui discutate separat, dar care puse împreună au rolul de a da o logică oarecare unui moment istoric, nu prea bogat în informații. Dar, întrebarea care se pune este de ce trebuie legată problema încheierii războiului de cea a organizării provinciei? Chiar au legătură una cu alta? Dacă luăm orice perioadă istorică pentru care avem și date corespunzătoare, indiferent că ne referim la Cezar, Napoleon sau chiar conflictele din zilele noastre, se poate observa că problemele de organizare politică și administrativă încep, întotdeauna, înaintea rezolvării problemelor militare. De altfel, experiența trecutului și chiar a prezentului, ne arată faptul că luptele de gherilă pot fi mai dăunătoare pentru atacatori, de obicei superputeri militare, care se confruntă cu lideri dictatori cu pretenții mult peste puterile lor, decât în timpul luptelor propriu-zise. Consider că aceeași situație a fost și în cazul Daciei lui Decebal.

Conform aceluiași tratat de istorie, argumentele care stau la baza ipotezei încheierii celui de-al doilea război dintre romani și daci în anul 106, sunt două. Unul este dat de prima diplomă militară de la Porolissum² și cel de-al doilea de o inscripție de la Corint³, care nu conține elemente de datare, dar în care ni se spune că, în urma unei a

¹ Protase 2010, p. 38.

² CIL XVI, 160 = IDR I, 1.

³ AE 1934, p. 2.

două expediții, Dacia a fost cucerită în întregime. Despre inscripția de la Corint și despre fragilitatea folosirii unor argumente de natură indirectă nu voi discuta cu această ocazie, întrucât mă voi ocupa de acest subiect într-un articol mult mai detaliat. Însă, în prezentul material doresc să subliniez și să accentuez importanța primei diplome de la Porolissum, pentru că în același loc s-au mai descoperit două astfel de documente, ambele datate la 110, dar care nu sunt folosite pentru a discuta începuturile provinciei Dacia.

Diploma militară în discuție a fost tratată la modul foarte ciudat și chiar arbitrar de-a lungul timpului. De exemplu, în *IDR I*, deși editorii au observat o oarecare diferență între *tribunicia potestate* a împăratului, care are cifra XIII și datează documentul în anul 110, și consulii *suffecti*, L. Minicius Natalis și Q. Licinius Silvanus Granianus Quadronius Proculus în anul 106, preferă să dateze diploma la 11 august 106. Explicația lor este că diploma ar fi fost eliberată doar în anul 110. Deși nu se spune clar, autorii ne lasă să subînțelegem că ea ar fi fost deja scrisă în anul 106. Nu știm, nu ni se spune, dar datarea pare absolut ciudată, cu atât mai mult cu cât ei continuă „[...] când fusese acordată cetățenia soldaților din cohorta I Brittonum miliaria înainte de termenul legal, pentru merite excepționale în a doua campanie de cucerire a Daciei (*ante emerita stipendia*), aflându-se cu toții în serviciu militar activ (*qui militant*) și rămânând mai departe sub arme”⁴. Această frază ridică mai multe probleme. În primul rând că se folosește termenul de „a doua campanie”, deși termenul folosit în text este *expeditione*, ca să fim mai preciși este exact același termen folosit în inscripția de la Corint⁵, numai că în acel caz se folosește în mod clar și termenul *secunda*. Nu știm dacă editorii de la *IDR* au avut în minte o completare forțată a informației, dar cam acest lucru se înțelege din formularea lor. Însă, ciudățenia și contradicția rezultă din finalul frazei, unde se traduce foarte clar faptul că soldații s-au aflat în serviciu activ și au rămas mai departe sub arme. Atunci, nu acesta este sensul eliberării documentului abia în anul 110? Cum se poate data la 11 august 106? Pe de altă parte, este respinsă ideea unei erori de lapicid în cazul cifrei corespunzătoare *tribuniciei potestate*. Dacă puterea tribuniciană se află la partea de început a diplomei, apoi urmează numele lui Decimus Terentius Scaurianus, plus problemele legate de acea *expeditione* și abia apoi sunt amintiți cei doi consuli pentru anul 106, care mai sunt argumentele pentru o datare în anul 106? Adică, ni se sugerează că prima tăbliță de bronz a fost lăsată necompletată din anul 106, pe cea de-a doua au fost trecuți doar consulii, cam pe la jumătate, iar restul a fost completat în anul 110? Inclusiv numele soldatului și martorii. Nu știu de ce apar cei doi consuli, aceasta va rămâne o problemă de discutat și rezolvat pe viitor, dar în nici un caz simpla menționare a lor nu poate să dateze diploma de la Porolissum. Poate că sunt consulii în timpul cărora a avut loc acordarea cetățeniei acelor soldați. Poate, într-adevăr, acordarea cetățeniei s-a întâmplat în anul 106, dar lăsarea lor la vatră va avea loc abia în 109, respectiv 110. Este greu de spus de ce doar pe această diplomă apar ei și de ce nu apar și pe celelalte. Datele de moment nu ne ajută mult, dar nici nu reprezintă fondul problemei, ci doar forma.

Unele clarificări au venit o dată cu diploma de la Ranovac⁶, datată în anul 109 de consulii sufeți C. Alburnius Valens și C. Iulius Proculus. Pe de-o parte, cinci dintre cei șapte martori enumerați la sfârșit se regăsesc și în diploma de la Porolissum, și nu cred

⁴ *IDR I*, p. 71.

⁵ Care a făcut să curgă multe râuri de cerneală pentru a răspunde la întrebarea de ce s-a folosit termenul *expeditione* și nu *bellum*?

⁶ Garbsch 1989, p. 137-151.

că poate fi vorba despre o coincidență de nume⁷, pe de altă parte, se atestă serviciul lor militar în timpul guvernatorului Iulius Sabinus, probabil primul guvernator al Daciei, dar lăsarea lor la vatră are loc abia în timpul unui alt guvernator, este vorba despre D. Terentius Scaurianus. Prin urmare, datarea la anul 106 nici măcar nu se poate lua în considerare, pentru că în ambele cazuri îl avem menționat pe Scaurianus. Iar diploma de la Porolissum nu este singulară, tot de acolo provin alte două exemple, cu menționarea aceluiași guvernator și cu aceeași datare pentru anul 110. Iar în ceea ce privește diploma a treia⁸, cele șapte nume de martori sunt identice cu cele din prima, cu o singură schimbare de poziție. În mod absolut ciudat, de această dată nimeni nu a contestat datarea la 110.

Cu toate aceste importante modificări aduse de diploma de la Ranovac, cu toate că în ultimul tratat de istorie a României se acceptă datarea primei diplome de la Porolissum la 110⁹, totuși, încheierea celui de-al doilea război se consideră a fi în continuare anul 106, încă se mai vorbește de veteranii de la 106 sau de fondarea Sarmizegetusei la 106. Probabil că elementele de datare sunt prea greu de respins, dar urmărirea unei logici greșite are ca rezultat toate aceste concluzii stranie și ridicole. Altfel, îmi este greu de înțeles ce a adus nou recunoașterea datării diplomei la 110? Este doar o problemă de recunoaștere formală a unor evidențe greu de respins, dar fondul problemei rămâne neschimbat.

La fel de greu de înțeles este și atitudinea față de problema veteranilor din Dacia, considerați a fi lăsați la vatră încă din anul 106. Diplomele militare în discuție certifică cu claritate faptul că niște soldați din trupele de auxiliari din timpul guvernatorului Iulius Sabinus, sunt reținuți sub arme până în timpul guvernatorului D. Terentius Scaurianus (109, respectiv 110), moment în care vor fi lăsați la vatră. Prin urmare, nu lipsa de moment a datelor este cea care ar putea oferi răspunsuri pentru vidul informațional, ci absența lor cu desăvârșire și imposibilitatea lăsării la vatră a unor soldați din cauza unor evenimente militare care au impus acest lucru. Credem că interpretarea cea mai logică a celor două diplome este aceea a unei prelungiri a serviciului militar. De altfel, din traducerea editorilor de la *IDR* practic exact acest lucru rezultă. Nu credem că poate fi considerată o simplă coincidență faptul că 8 din cele 19 cohorte prezente pe diploma de la Ranovac apar cu epitetul *c(ivium) R(omanorum)*; același lucru se poate observa pentru 7 din cele 12 cohorte menționate pe a doua diplomă de la Porolissum, la fel ca și pentru 7 din cele 23 de cohorte de pe a treia diplomă de la Porolissum. Chiar și *cohors I Flavia Ulpia Hispanorum miliaria civium romanorum equitata*, care este menționată pe miliarul de la Aiton¹⁰, poartă același epitet. Singurul răspuns plauzibil pentru această stare de fapt nu poate fi decât acela că toți acești soldați și-au continuat serviciul militar din motive excepționale, iar garantarea cetățeniei romane înainte de lăsarea la vatră a reprezentat pentru ei o importantă motivație. Iar în cazul unui război, a cărui dată de încheiere nu o cunoaștem cu exactitate, care ar putea fi un motiv mai credibil în astfel de condiții, pentru soldați, decât continuarea luptelor?

În nici un caz absența informațiilor nu este un răspuns la situația privind începuturile provinciei. Cine așteaptă numeroase și importante lămuriri, le va aștepta degeaba. Cât timp diploma de la Ranovac atestă faptul că soldații au fost ținuti sub arme

⁷ Faptul că este atestată *cohors I Brittonum miliaria Ulpia torquata c. R.* în ambele documente, iar cele cinci personaje au același *nomen*, *praenomen* și *cognomen*, credem că exclude orice fel de coincidență.

⁸ *IDR* I, 3.

⁹ Protase 2010, p. 38.

¹⁰ *CIL* III, 1627.

de către Iulius Sabinus și vor fi lăsați la vatră doar de către Decimus Scaurianus, alte demobilizări mai devreme decât perioada magistraturii lui Scaurianus nu au cum să mai apară. Deocamdată, primele lăsări la vatră sunt pentru anii 109 și 110. Pentru 108 probabil că astfel de date vor fi mai greu de găsit, dar nu imposibil. Aici mă gândesc la *cohors I Flavia Ulpia Hispanorum miliaria civium romanorum equitata*, care construiește drumul spre N, probabil pentru trupele care se îndreaptă spre ocuparea limesului și în niciun caz nu sunt implicate în lucrări civile sau pentru civili. În opinia noastră menționarea toponimelor Potaissa și Napoca în nici un caz nu poate avea legătură cu două așezări romane, ci doar cu două toponime dacice, pe care în mod clar romanii le-au folosit, ca peste tot unde au folosit toponime sau hidronime autohtone.

Dacă ar fi să facem un rezumat al datelor cunoscute despre anii scurși de la 106 până la 109-110, situația ar ridica numeroase semne de întrebare pentru cei ce susțin o încheiere rapidă a războiului. Pentru anul 106, în afara cuceririi cetăților dacice, a evadării lui Decebal din cercul strâns în jurul Munților Orăștiei și a fondării provinciei, alte date nu cunoaștem. Pentru anul 107 avem de-a face cu intervenția lui Hadrian, la acea vreme guvernator al Panoniei Inferior, la granițele Daciei¹¹. Pentru anul 108 avem o inscripție din Gallia, de la Forum Claudii¹², în care se vorbește despre o înfrângere a dacilor și miliarul de la Aiton. Iar din anul 109-110 încep să apară tot mai multe informații. Prin apariția primelor diplome militare avem de-a face cu primii veterani din Dacia, în această perioadă se modifică legendele de pe monede din *Dacia Capta* în *Dacia Augusti Provincia*, în această perioadă se încheie triumful de la Roma, se retrage și *Legio III Flavia Felix* de la Berzovia, ca să nu uităm că în intervalul 108-110 (poate chiar 112) se fondează primul oraș și singurul de pe vremea lui Traian, este vorba despre Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa.

Prin urmare, informațiile nici măcar nu sunt chiar atât de sărace pe cât ar vrea unii să se creadă. Întrebarea care se pune, însă, este dacă se dorește măcar discutarea lor? Altfel, putem să așteptăm informațiile care cad bine unor anumite teorii, pentru că, în mod clar ele nu au cum să apară. Doar acribia și recunoașterea unor erori, care, poate nu întotdeauna au fost voite, ar putea avea ca rezultat o îmbogățire a cunoștințelor și un salt calitativ pe calea cunoașterii.

Bibliografie

<i>Scriptores Historiae Augustae</i>	– <i>Scriptores Historiae Augustae</i> , Hadr. 3, 9, traducere D. Magie, Harvard, 1932.
Garbsch 1989	– J. Garbsch, <i>Das älteste Militärdiplom für die Provinz Dakien</i> , în <i>BVBL</i> , 54, 1989, p. 137-151.
Petolescu 2010	– C. C. Petolescu, <i>Dacia în timpul regelui Decebal</i> , în vol. ed. M. Petrescu-Dîmbovița, A. Vulpe, <i>Istoria Românilor, vol. I, Moștenirea timpurilor îndepărtate</i> , ediția a II-a, București, 2010, p. 704-751.
Protase 2010	– D. Protase, <i>Începuturile stăpânirii romane în nordul Dunării</i> , în vol. ed. D. Protase, A. Suceveanu, <i>Istoria Românilor, vol. II, Daco-Romani, Romanici, Alogeni</i> , ediția a II-a, București, 2010, p. 35-43.

¹¹ *Scriptores Historiae Augustae*, Hadr. 3, 9.

¹² Petolescu 2010, p. 748.

The Dacia Province Beginnings and the First Military Diploma from Porolissum

Abstract

When was talking about the beginnings of Dacia province, things were treated very superficially and sometimes difficult to understand. If the knowledge at one moment was poor and the possibilities of misinterpretation are understandable, much more difficult to accept is the situation where new datas are deliberately circumventing. Here we first consider military diploma from Ranovac and first diploma from Porolissum. In case of military diploma from Porolissum though some differences were observed between tribunicia potestas of the Emperor, who has the number XIII and date the document for the year 110, and the consuls suffecti for 106, L. Minicius Natalis and Q. Licinius Silvanus Granianus Quadronius Proculus, it is still favourite the date of 11th August 106 . The explanation could be that it would be released only in 110. But it is accepted that there were soldiers in active service and remained under arms. Then which is the reason for issuing the document only in the year 110? How can be dated to 11th August 106 anymore? Some clarifications have come together with the Ranovac diploma dated in 109 by the consuls suffecti C. Alburnius Valens and C. Iulius Proculus. On the one hand, five of the seven witnesses listed at the end are found in diploma from Porolissum, on the other hand it was confirmed their service military during the governor Iulius Sabinus, probably the first governor of Dacia, but their demobilization occurs only during another governor, it is about D. Terentius Scaurianus. Therefore the dating to 106 cannot even be considered, because in both cases we have mentioned Scaurianus. And diploma from Porolissum is not unique, from there come two other examples, mentioning the same governor and the same dating for the year 110. Although the last Treaty of Romanian History accepted to dating first diploma from Porolissum to 110, end of War is still considered to be 106. Equally difficult to understand is the attitude towards the issue of the veterans from Dacia, considered to be discharged since 106. The military diplomas in question certify with certainty that some soldiers of the auxiliary troops during the governor Iulius Sabinus, are detained under arms until during the governor D. Terentius Scaurianus (109 or 110), at which time they will be discharged. Therefore, not the lack for moment of the data is the one who could provide answers for the informational vacuum, but their absence altogether and the impossibility of discharge some soldiers due to some military events which had impose it.